

E történetirodalmi rajzból következteti, „hogy a középkori és újkori philosophia nem hozott fel újabb érveket az öngyilkosság ellen, inkább csak mélyítette, jobban kifejtette a görög ethikai rendszerekben előfordultakat...“, „mely érvek az Isten, embertársaink és magunk iránti kötelezettségünkben fakadnak“. S érdekes az is, hogy „bizonyos kivételeket mindenki statuál, még a szigorú Augustinus is...“, úgy hogy még Socrates és a Megváltó fenséges halála is az öngyilkosság kategóriájába került, jelölve annak, hogy „az öngyilkosság nagyon is bonyolult jelenség“.

Végül Eötvös J. ama idézete nyomán, a mely szerint „az életet kötelességnek tartjuk, melyet elutasítanunk nem szabad“, összefoglalja fejtegetéseinek eredményét ekképen: Az öngyilkosságnál ne csak a tettet ítéljük meg, hanem az érzületet, a jellemet is, melyből fakad, a motívumokat is, melyek a karaktert cselekvésre indítják. Különbséget kell tennünk egoistikus és altruistikus öngyilkosságok között (Teleki), s a socialis ethika szempontjából mindkettő „kötelességmulasztás“. Egyetlen hathatós óvószere az öngyilkosságnak a tudomány és a keresztyén vallás vállvetett működését valló egységes világnézet, mert hát „a keresztyénség az erkölcsi ideál legmagasabb fokát képviseli“. S aztán „az erkölcs hygienája támogatni fogja a szellemi és holt élet hygienáját“, a hol „az idegrendszer teljes pihentetése a fődolog“, s a hol nagy szerepe van a nevelés és tanítás behatásának. „Nem büntetés, hanem gyógyítás legyen a jelszó s nem megtorló, hanem praeventiv intézkedésekre van szükség.“ Azért azonban sohase feledjük, hogy „állatiságunk maradványa a bűn, s hogy a bűnben is mindannyian testvérek vagyunk“.

Szerző rendkívül mélyen behatolt e társadalomethikai problémába, s annak irodalmát teljesen ismeri. Szilárd ker. meggyőződése is jótékonyan hat az olvasóra. Talán csak elnézés, hogy a prot. írónál két hazai középiskolai tankönyvet is idéz s Bancsó Antal i. v. jeles tanulmányát nem idézi. Örömmel üdvözlöm a szerzőt a kevésszámú hazai ethikusok sorában. Vivant sequentes!

Sz. M.

Réz Mihály: Szabadság és egyenlőség. Budapest (Pallas részvénytársaság). 1907, 130 lap. Ára nincs megjelölve.

Az eperjesi ev. collegiumi jogakadémia közjogi és politikai (Horváth Ödön-féle) tanszékének nemrég megválasztott tanára, ez az ismert nevű, erős logikájú és önálló meggyőző-

désű publicista ebben a nagyszabású művében azt fejtegeti, hogy az általános emberi igazságnak hirdett szabadság és egyenlőség jelszavai specialis francia eredetűek és kimutatja, hogy azok a mai gazdasági rend és állam alaptermészetével ellenkeznek, sőt azoknak féligmeddig való megvalósítása mai viszonyaink között éppen az idealizmusnak okozná a legnagyobb károkat.

Így mindjárt az 1. fejezetben azt vitatja, hogy a tudomány célja az egyetemes igazság s így nem lehet nemzeti jellegű. A kultúra végcélja, hogy a tudományokból éppen általános érvényűknél és exakt jellegűknél fogva minden subjektív elem, tehát a nemzeti is kiküszöböltessék. Csak a politikai tudomány tárgyánál fogva nemzeti, a melynek nemzeti egyéniségükben kell vizsgálnia az egyes államokat, vagyis nem annyira az állameszmét, mint inkább a való államéletet.

Majd a következő fejezetekben ismerteti *Rousseau rendszere*t, közelebbről annak jelentőségét, a természeti állapot és a társadalmi szerződés kérdését s azzal összefüggőleg a jogosság és a célszerűség szempontját s az intézmények értékét. Kimutatja, hogy a szabadság egyáltalán nem alapelve a mai államnak, hanem alapelve az erősebb uralma s az azelőtti meghajlás, s hangoztatja, hogy Rousseau álma, a természeti állapot, hypothesis s a társadalmi szerződés fictio. Az állam az erőviszonyok produktuma, a melynek lényege a kényszerítés. Az állam maga az uralom, a kemény ellentállhatlan uralom, mely a szabadsághoz hasonlóan ethikailag is megokolható. Közelebbről a politikai kérdések ethikai és célszerűségi szempontból oldandók meg, nem pedig természetjogiból. Az intézményeknek csak fejlesztő, de nem teremtő erejük van. A nemzet az erő, az intézmény annak csak szervezése.

A „szabadság“ fejezetének tartalmát sejteti már *Carlyle* ama idézete, a mely szerint „annyi rossz veretű pénz került már forgalomba, hogy általánossá vált az a felfogás, hogy arany többé nem is létezik“. Itt találóan fejtegeti azt a kérdést, hogy „a vallás nem (annyira) igazsága, hanem intensivitása által hat; nem az adja meg értékét, hogy mennyire helyes, hanem hogy mennyire hiszik . . . , a vallási meggyőződés az egyén gondolat- és érzésvilágában, a lélek egész természetében gyökerezik“. Meggyőzően vallja, hogy még a hitetlenek is hisznek „. . . az emberi okoskodás mindenhatóságában“.

A szabadság és egyenlőség „negatív“ fogalmi után „az uralom elvének“ mélyreható jellemzésére tér át. Találó itt is *Carlyle* ama mondása, a mely szerint „nincs erkölcsibb csele-

kedet az emberek között, mint az uralkodás és engedelmesség ténye. Jaj annak, a ki engedelmességet követel, mikor arra jogos igénye nincs; s jaj annak is, a ki azt megtagadja, mikor azzal tartozik.“ Azt vallja, hogy az állam csak osztályuralom, csak eszköz és nem cél a szabadság s „a socialis reformerek csak megváltoztatni kívánják az ezen uralomban való részesedési arányt“. Csak az uralom positiv fogalom. Egyenlő szabadság elnyomná a kiválóságot. Ez magyarázza meg szerzőnk szerint Huss János viszonyát a katholicismussal és Kálvinét Servettel szemben is. A nagy szabadsághősök, mint Cromvell, „oly logikusan“ nagy diktátorokká válnak. A teljes szabadság: az uralom. A tekintély tisztelete magasabb eszme, mint a közvéleményé. A közvélemény: a tömeg, a tekintély: a kiválóság. A kiválóságnak adott tekintély: tekintélye magának az eszmének is. Íme a kiválóság uralmának jogosságába vetett hit Carlyle-hősök tiszteletének befolyása alatt. Kötelesség az uralom s a tekintély s az az előtti meghajolás szerzőnk szerint. De azért hangoztatja, hogy „ethikai tartalmat, altruismust kell adni az uralomnak“ s csak egy emberi jog van s az a „kötelességek teljesítése“. „Nem a jogoknak, hanem az ethikai elveknek, a kötelességeknek kell irányítóknak lenniök.“ Az uralkodó osztály altruismusa a Széchenyivel bíró magyar nemzet fejlesztő ereje. Ilyen elveket vallott „Széchenyi-problemák“ című nagyhirű felolvasásában is a M. T. Akadémia 1906 decz. 16. ülésén, a melyben Széchenyinéél az érzelmi politika és a következetesség ismertetése kapcsán éles határvonalakat vont az ethika és a politika között. S a mint fictionának mondja a szabadságot és egyenlőséget az államban, olyannak mondja a családban is, a hol hasonlóan a kötelességszerű uralomnak és engedelmességnek, mint erkölcsi világrendnek a hive.

Utolsó fejezetének címe: „vallás és kultúra“. *Kidd* „Társadalmi evolutio“ című művével szemben, mely a vallásos érzés fokozódását s az altruismus növekedését az észszel ellentétes vallástól várja, hangsúlyozza, hogy „a vallással sem az emberi ész, sem az altruismus nem ellenkezik“. Hivatkozik arra, hogy „Dante hatalmas költeménye a phantasia örökbecsű alkotása, a művészet és vallás hatalmas alkotása s az emberi észszel ellenkezőnek éppen nem mondható“. Az altruismussal telt észszerű vallás tölti meg idealismussal az egész emberi életet. Ennek a vallásnak „ma is igen nagy általános hatása van, s a jövőben még nagyobb hatással kell lennie“. Szép vallomás ez egy jogbölcsező tollából.

Valóban tartalmas és önálló gondolkozásra valló művé-

nek ez a zárószava: „De nem lehet az, hogy egy vallás és egy tanrendszer hibáiért a fiatalság lelkében minden vallás s minden kultúra iránti tisztelet megrendítettessék. És nem lehet, hogy egy — önző érdekek védőjévé fajult — állami és gazdasági rend hibáiért megrendítettessenek minden egészséges állami rend örök alapjai. A tekintély és uralom hirdetőinek ez utóbbit kell megakadályozniok s ezen irány ellen küzdeni volt jelen munkának is feladata.“ Természetes, hogy az evang. keresztyénség álláspontján más szemmel nézem e dolgokat!

Sz. M.

KÖNYVÉSZET.

1. Vallás, hit és szabadság. A genfi 1905. évi nemzetközi vallásos congressuson tartott felolvasások és beszédek. Angolból, francziából és németből fordították többen. Kolozsvár, 1907. Gámán János örök.

2. A keresztyénség lényege, szószéki egyházi beszédek alakjában. Írta *Mészáros János* ócsai ref. lelkész. I. kötet: a Krisztus. Neumann-nyomda, Ipolyság, 1907. 286 lap, ára 4 K 50 fill.

3. History of the reformed church of Hungary. *Balogh Ferencz* debreczeni theol. tanár magyar egyháztörténetének angol kivonata, készítette *Nánássy Lajos* youngstowni lelkész 68 lap.

4. A németalföldi irodalom története. Írta *dr. Nagy Zsigmond* debreczeni ref. főiskolai tanár. Különlenyomat az Egyetemes Irodalomtörténet III. kötetéből. Budapest, 1907.

5. Bevezetés a gyakorlati theológiába. Theologiai magántanári dolgozatul készítette *Ravasz László*, kolozsvári theol. tanár. Kolozsvár, 1907.

6. Gyakorlati levelek egy kezdő lelkipásztorhoz. Írta *V. B.* ev. ref. pap. Demeter és Kiss könyvnyomdája, Deés, 1907.

7. A székelyudvarhelyi ref. kollegium az utóbbi másfél évtized alatt. Írta *Gönczi Lajos* igazgató-tanár. Székelyudvarhely, Becsek D. fia könyvnyomdája, 1907. 43 lap.

8. A magyar klerikalizmus rabszolgái. Írta *dr. Bonifacius*. Különlenyomat „Az Ujság“-ból. Budapest, 1907. Athenæum nyomása, 32 lap.